

Стопански
факултет

Социално- икономически анализи

Книга 2/2015 (8)

Цветелина Ненкова

РАВНИЩА НА ПРОЯВЛЕНИЕ НА ЕФЕКТИВНОСТТА В ПЕНСИОННООСИГУРИТЕЛНАТА СФЕРА

EFFICIENCY APPEARANCE LEVELS IN PENSION INSURANCE FIELD

Abstract: This article aims to study the effectiveness of the pension sector. As a result of the analysis are distinct levels of manifestation of the category in this area – efficiency pension system efficiency of pension models and efficiency of organizations engaged in funded pension schemes, as is revealed causal connection between them.

Key words: efficiency, levels, pension sphere

В контекста на пенсионноосигурителната сфера определянето на ефективността се детерминира на различни нива, като към всяко от тях е от различен вид. Това се обуславя от два момента:

Първо: Липсата на универсално разбиране за същността на категорията и същевременно наличието на многоаспектни измерения в проявлението ѝ.

Второ: Сложната обвързаност на ефективността със социално-икономическите отношения, възникващи между различни субекти и обекти по повод осъществяване на пенсионноосигурителната дейност.

Пенсионното осигуряване, като част от социалното осигуряване, е свързано с особености на непроизводствената сфера¹. В тази връзка за теоретична основа при извеждане на спецификата на ефективността в системата ще възприемем интерпретациите относно същността и формите на проявление на категорията в посочената област. Тези въпроси са обект на проучване от множество изследователи. В процеса на своите изследвания те фокусират вниманието върху *социалните и икономическите аспекти от проявлението на ефективността*, предвид обстоятелството, че като цяло непроизводствените отрасли изпълняват две основни функции в общественото възпроизводство – социална и икономическа². Във връзка с това *социалната ефективност* се дефинира като израз на получените социални ефекти от използването на разполагаемите ресурси при осъществяване на дейността в рамките на определен отрасъл, а *икономическата* е отражение на постигнатите икономически ефекти. Социалната ефективност е по-високото равнище на ефективността, но тя не може да се разглежда самостоятелно без икономическата. Икономическата ефективност е основа за наличие на социална ефективност. Между тях съществува диалектична обвързаност. По-високата икономическа ефективност е предпоставка за по-висока социална ефективност. От друга страна, социалната ефективност оказва влияние и съдейства за повишаване на икономическата ефективност. *Разграничителен критерий* между двете е *резултатът (ефектът)*, който се очаква да бъде постигнат.

¹ Непроизводствената сфера се определя като съвкупност от отрасли, чиято дейност е насочена към създаване на нематериални продукти и услуги. Към нея се отнасят образованието, културата, здравеопазването, социалното осигуряване, туризмът и т.н.

² Вж. подр. Атанасов, Б., К. Кирова, З. Ковачев и др. Социална и икономическа ефективност в непроизводствената сфера. София, 1988, с. 54; Великов, Н., З. Ковачев, Д. Кинов и др. Теоретико-методологически проблеми на ефективността, икономическия подход и икономическия механизъм в извънпроизводствената сфера и анализ на резултатите от произведения експеримент: Изследване. София, 1983, с. 25.

Социалният ефект „е насочен към човека или обществото, призван е да задоволи материални, духовни и социални потребности на народа, да допринесе за подобряването на жизненото равнище, за усъвършенстване на социалните отношения и многостранната жизнена дейност и изява на хората, на развитието на личността”³, а *икономическият ефект* е свързан с „възстановяването на ресурсите и разходите, икономическото възпроизводство на всяка дейност. Затова той трябва да изразява постиженията на непроизводствените отрасли и техните поделения при използването и разширеното възпроизводство на техните ресурси, при изпълнението на присъщите им икономически задачи във връзка с увеличаването и повишаването на качеството на работната сила във всички отрасли на народното стопанство, а също и косвения им принос за нарастването на националния доход”⁴.

На база изложените теоретични положения считаме за напълно целесъобразно разграничаването на социалните и икономическите страни на проявление на ефективността. Възприемането на подобен подход допринася в най-голяма степен за точното дефиниране и анализиране на очакваните резултати от дейностите, влизащи в обсега на непроизводствената сфера. Освен това дава възможност за тяхното разкриване и конкретизиране съобразно същността и спецификата на протичащите процеси в рамките на конкретен отрасъл. По пътя на логиката, съобразно целите на настоящото изследване, е необходимо поставяне на акцент върху характерните особености на пенсионното осигуряване, намиращи пряко отражение върху проявлението на ефектите от функционирането му. Това изисква фокусиране на вниманието към теоретичните постановки относно същността на социалното осигуряване, в частност на пенсионното осигуряване, направени от изследователите в тази област.

Според проф. Н. Павлов социалното осигуряване е „специфичен вид икономическа дейност и механизъм по набирането, финансовото управление и целевото разходване на активи, придобити под формата на осигурителни вноски от работодатели, осигурени лица, трансфери на държавата и инвестиционен доход в полза на бенефициентите, в случаите на осъществили се покрити социални рискове от публичната и частните осигурителни схеми”⁵.

От своя страна, проф. Й. Христосков го определя като „обществено организирана система, основаваща се на дългосрочен обществен договор между работодателите, работниците, самонаетите и държавата. Според този договор, част от богатството, създадено от хората по време на техния икономически активен живот, се използва да осигури доходи на тях и на членовете на техните семейства, когато те са икономически неактивни. Правото на доходи под формата на осигурителни вноски, които се използват в случай на различни рискове, възникващи през активния живот или след неговото прекратяване поради инвалидност, старост и смърт”⁶.

По подобен начин доц. Здр. Георгиев разглежда социалното осигуряване като „съвкупност от социално-икономически отношения, които се пораждат при образуване, управление и разпределение на специален фонд, формиран от вноските на определени източници и предназначен за разпределение и задоволяване на потребности на лица, по отношение на които са се събднали определени събития”⁷.

Изхождайки от посочените определения, *доц. С. Димитров* дефинира пенсионното осигуряване като „форма на издръжка на нетрудоспособните лица и техните наследници”⁸.

К. Мълиган и Х. Сала-и-Мартин също фокусират вниманието конкретно към пенсионното осигуряване, анализирайки неговата същност и роля в по-широк план. В контекста на така наречените „теории за ефективност” поставят акценти върху необходимостта от съществуването и оптималното функциониране на пенсионоосигурителната системата, като очертават следните характеристики⁹:

- причината за съществуването на пенсионното осигуряване произтича от необходимостта за намаляване на бедността и социалната изолация сред лицата в надтрудоспособна възраст, поради

³ Атанасов, Б., К. Кирова, З. Ковачев и др. Социална и икономическа ефективност в непроизводствената сфера. София, 1988, с. 62.

⁴ Пак там.

⁵ Павлов, Н. Либерализация на социалното осигуряване. В. Търново, 2007, с. 57.

⁶ Христосков, Й. Реформите в социалното осигуряване: предизвикателства и решения. София, 2010, с. 18.

⁷ Георгиев, Здр., Пл. Йорданов. Теория на социалното осигуряване. В. Търново, 2008, с. 79.

⁸ Димитров, С. Развитие на капиталовите пенсионни фондове. София, 2010 г., с. 29.

⁹ Вж. подр. Mulligan, Casey B. and Xavier Sala-i-Martin. “Social Security in Theory and Practice (II): Efficiency Theories, Narrative Theories, and Implications for Reform” 1999, p. 8–26.

обстоятелството, че механизмът на функциониране на пазарната икономика не реализира „социално приемливо“ разпределение на общия доход („теорията за обезпечението на възрастните”);

- пенсионното осигуряване е насочено към осигуряване на заместващ трудовото възнаграждение доход на осигурените лица при настъпването на рисковете инвалидност, старост и смърт. В случая спестяването на средства през работоспособния живот е своеобразна „застраховка“ срещу липсата на възможност за формиране на доходи от трудова дейност (пенсионното осигуряване като „пенсионно застраховане”);

- съществуването на пенсионното осигуряване е свързано с гарантиране на сигурност на възрастните лица, определяща се като своеобразен „стимул” за оттеглянето им от полето на труда, за да може техните работни позиции да бъдат заети от по-продуктивните млади работоспособни лица с цел повишаване на производителността на труда и съответно нарастване на брутния национален продукт на дадена страната (пенсионното осигуряване като „фактор за увеличаване на производителността на труда”);

- пенсионното осигуряване трябва да предостави необходимите условия и правила за заделяне на част от дохода на отделния индивид, получаван през периода на трудоспособност, за да се „спестят“ достатъчно средства за поддържане на приемливо ниво на жизнен стандарт след пенсиониране (теорията за „бащата-прахосник”);

- с участието си в осигуряването индивидите „очакват” получаване на справедлива пенсия независимо от продължителността на техния живот след пенсиониране (пенсионното осигуряване като „застраховка за дълголетие”).

Представените теоретични виждания относно същността и съдържанието на социалното осигуряване, в частност на пенсионното осигуряване, ни дават основание да изведем следните специфични моменти, засягащи изследването на ефективността, а именно:

Първо: Пенсионното осигуряване е форма на издръжка на осигурените лица, насочена към обезпечаване на икономическите последици от настъпването на осигурителните рискове инвалидност, старост и смърт. В случая участващите в осигуряването членове на обществото отлагат потреблението си към текущ момент чрез „спестяване” на определен паричен ресурс за изразходването му в периода на нетрудоспособност, като очакват да получават пенсия в размер, намиращ се в пряка зависимост от осигурителния им принос в пенсионната схема и гарантиращ поддържане на жизнен стандарт равен или близък до този, който са имали през трудовоактивния живот. Във връзка с това трябва да се вземе предвид обстоятелството, че лицата, получи право на пенсия напускат трайно полето на труда. В пенсионното осигуряване не може да се говори за възстановяване, поддържане и нарастване на работната сила на индивидите. Тук вниманието се съсредоточава върху особеностите в потребностите на пенсионерите и по-точно с тяхната „спецификата...”, от гледна точка на възрастта и свързаните с нея промени в имунната система, здравословното състояние, комуникацията във и със обществото и неговите структури и институции¹⁰ и върху способността за тяхното задоволяване в определена степен съобразно „икономическите възможности на обществото”¹¹.

Второ: Осъществяването на пенсионното осигуряване е свързано, от една страна, с разпределение на дохода на индивидите от текущо към бъдещо потребление, а от друга, с преразпределение на част от брутния вътрешен продукт към трайно нетрудоспособните лица. В този смисъл върху резултатите от дейността му ще оказват влияние социално-икономически параметри като размер на брутния национален продукт, заетостта, безработицата, инфлацията, темповете на икономически растеж и т.н. Но същевременно и постигнатите ефекти от осъществяваната пенсионноосигурителна дейност ще въздействат върху размера на общия национален доход, производителността на труда и благосъстоянието на населението като цяло.

От изложеното дотук можем да определим, че *формите на проявление на ефективността на равнище пенсионноосигурителна система са:*

- *Социалната ефективност на пенсионното осигуряване*, свързана с оптимално покриване с разполагаемите ресурси на икономическите последици от настъпване на осигурителните рискове

¹⁰ Гочев, Г., Б. Манов. Социално осигуряване. София, 2001, с. 167.

¹¹ Пак там.

инвалидност, старост и смърт с цел удовлетворяване на потребностите на пенсионерите и осигуряване на такова равнище на жизнен стандарт, позволяващо им да са част от обществено-икономическия живот на страната, в която живеят;

- *Икономическата ефективност на пенсионното осигуряване*, като израз на способността за акумулиране на необходимите финансови ресурси за осъществяване на пенсионноосигурителната дейност и поддържане на финансовата стабилност на системата като цяло.

Пълната характеристика на формите на проявление на ефективността в пенсионното осигуряване изисква разкриване на очакваните резултати. Тяхното дефиниране ще се основава на виждането, че се възприема „за икономически ефект онова, което постъпва през входа на системата..като приход, а за социален ефект онова, което излиза през изхода на системата във вид на услуги за обществото и хората”¹². Следователно *социалните ефекти в сферата на пенсионното осигуряване са формираните и изплатени пенсионни плащания към определен период, които от гледна точка на система се явяват разходи за пенсии, а икономическите ефекти са приходите и по-точно всички постъпления от парични средства, насочени към системата за същия период.*

Проявяващите се ефекти са доказателство за взаимната обусловеност и зависимост между измеренията на ефективността в пенсионното осигуряване, като ясно проличава, че взаимодействието между тях оказва съществено влияние върху функционирането на цялата система.

При отчитане на тяхната природата имаме основание да посочим, че основен фактор, влияещ върху проявлението им, е финансовата организация на пенсионното осигуряване. Неговата специфика е свързана с прилагането на определен *пенсионен модел*, детерминиращ формирането и взаимодействието между приходите и разходите на системата. С това по пътя на логикака можем да детерминираме следващото *равнище на изследване на ефективността*. Въпросите, засягащи обособеното ниво и влиянието му върху резултатността на цялата система, изискват извеждане на същността и видовете пенсионни модели с оглед определянето на ефективния механизъм на финансова организация.

По отношение на това в литературата пенсионният модел се дефинира, от една страна, като „поредица от финансови, административни, законово-нормативни, социални и други дейности, насочени към осигуряване на пенсии за определена група пенсионирани работници или техните наследници”¹³, а от друга страна, като „спестовен модел, с отложено изплащане на спестените средства”¹⁴. В тези дефиниции се открояват два основни момента при разясняване на понятието: 1) пенсионният модел включва всички мероприятия, насочени към осигуряване на пенсионни плащания на правоимащите лица; 2) за финансиране на посочените плащания се заделя определен размер от парични средства подобно на спестяванията, като заделените средства имат строго целево предназначение. Но считаме, че предвид пряката му връзка с финансирането¹⁵ на пенсионното осигуряване трябва да се обхванат и въпросите, засягащи набирането на средствата, източниците на тези средствата и методите за определяне на размера на осигурителните плащания. Следователно можем да посочим, че *пенсионният модел е съвкупност от дейности, свързани с движението на финансовите ресурси от и за участниците в пенсионноосигурителния процес, като от него се предопределят начините на акумулиране, управление и разпределение на тези ресурси в рамките на пенсионноосигурителната система.*

Анализирането на влиянието на пенсионните модели върху резултатността на пенсионноосигурителната дейност е обект на проучване на редица изследователи¹⁶. В контекста на принципите за финансово изграждане на съвременните пенсионни системи, те фокусират вниманието към специ-

¹² Атанасов, Б., К. Кирова, З. Ковачев и др. Социална и икономическа ефективност в непроизводствената сфера. София, 1988, с. 70.

¹³ Салчев, П., Л. Георгиева. Принципи и практики в здравното и пенсионното осигуряване. София, 2008, стр. 93.

¹⁴ Пак там.

¹⁵ Вж. подр. Георгиев, Здр., Пл. Йорданов. Теория на социалното осигуряване. В. Търново, 2008, с. 140–143.

¹⁶ Вж. подр. Wiegard, W. Der Grundsatz der Effizienz bei der Reform der Rentenversicherung. Regensburg, 2001, s. 3–6; Breuer, F. Kapitaldeckungs- versus Umlageverfahren, Perspektiven der Wirtschaftspolitik. 2000, s. 384–405; Borsh-Supan, A. Rentabilitätsvergleiche in Umlage- und Kapitaldeckungsverfahren: Konzerte; empirische Ergebnisse; sozialpolitische Konsequenzen. Mannheim, 2000, s. 1–17.

фичните особености във функционирането на двата основни модела, а именно разходопокривния и капиталопокривния.

Разходопокривният модел е основополагащ финансов модел в пенсионноосигурителните системи. Изразява се в осъществяване на определени икономически и социални взаимоотношения, свързани с трансфериране на финансови ресурси между поколенията. Чрез този трансфер се осигуряват средства за издръжка на лицата в пенсионна възраст. Между поколенията съществува негласно „социалноосигурително споразумение“, според което трудовоактивните членове на обществото правят осигурителни вноски в разходопокривния модел за покриване на разходите по пенсионни плащания към текущия период. От което следва, че нормата на възвръщаемост на модела е в пряка зависимост от протичащите демографски процеси, и по-точно от раждаемостта, смъртността, естествения прираст на населението, емиграцията. Движението на финансовите средства в разходопокривния модел е свързано с разпределение на разполагаемите ресурси, базирано на принципа на социалната солидарност, изразяващ взаимната грижа между членовете на обществото. Като основни характерни черти при функционирането на модела могат да се отнесат:

- *Акумулирането* на средствата за покриване на текущите осигурителни и административни разходи се осъществява чрез внасяне на задължителни (нормативно регламентирани) вноски от трудовоактивните членове (осигурени лица, осигурители и самоосигуряващи се лица) в общ осигурителен фонд. Размерът на вноската се определя на база на средния риск на цялата осигурителна съвкупност. В случаи на диспропорции в съотношението приходи/разходи се извършват трансфери от държавния бюджет.

- *Управлението* на натрупаните средства се свежда до насочване на общата сума от внесените вноски през текущия период към настоящите пенсионери съобразно принципа на колективния еквивалент, т.е. трябва да е налице равенство между сумата на внесените от всички активни членове вноски и сумата на получените пенсии от правоимащите лица.

- *Разпределението* на средствата е свързано с формирането и изплащането на пенсии. Получаването им от правоимащите лица е гарантирано от законодателя, при условие че са изпълнени законоустановените правила. За разходопокривния модел е характерно прилагането на схемите с дефинирани плащания, от което следва, че размерът на пенсията е предварително определяем на база на посочени в нормативната уредба формули за изчисляване.

Особеностите в начина на функциониране на разходопокривния модел са отражение на основната идея в прилагане му, изразяваща се в активната намеса на държавата в организацията и управлението на пенсионноосигурителната система с цел поддържане на социална справедливост и осигуряване на обществено благосъстояние. Основен акцент тук може да бъде поставен върху значението на модела за изграждането и развитието на публичното пенсионно осигуряване.

От своя страна *капиталопокривният модел* е свързан с въвеждането и функционирането на осигуряването в частноуправлявания пенсионноосигурителен сектор. В научната литература се дефинира като „съвкупност от доброволни, а в определени случаи на задължителни действия на работодателите и/или на осигурените и/или на други осигурители извън тяхното законово регламентирано участие с вноски в системата на задължителното (публичното) социално осигуряване, насочени към гарантиране на допълнителен доход при настъпване на определени събития (осъществяване на покрити рискове) и изпълнение на предварително уточнени условия. Неговата цел е допълнителен доход при рисковете (обикновено старост, инвалидност и смърт...)...”¹⁷. Характерното за него е възприемането му като модел с „капитализация на средства за финансиране както на текущи (годишни), така и на бъдещите задължения”¹⁸. Натрупването на финансовите ресурси, формирани от осигурителните вноски от участниците в осигуряването, се извършва в специално обособен пенсионен фонд. Съществен момент при управлението на акумулираните активи е инвестирането им на финансовите пазари (капиталов и паричен). Водещо начало на функционалния механизъм са интересите на отделното осигурено лице. В тази връзка се прилага принципът на индивидуализацията, изразяващ се в „персонализиране на вноските, натрупаните средства, пенсионните активи и осигурителните права на осигурените лица”¹⁹. Проявлението на действието на капиталопокривния модел се изразява в това, че:

¹⁷ Данева, И. Финанси на осигурителните дружества. София, 2014, с. 38

¹⁸ Пак там, с. 34.

¹⁹ Димитров, С. Развитие на капиталовите пенсионни фондове. София, 2010, с.25.

- *Акумулирането* на финансов капитал се извършва чрез задължителни (регламентирани с нормативен акт) или доброволни (определени по силата на договорно споразумение) вноски, внесени от осигуряващите се, осигурителите или други заинтересовани лица в обособен пенсионен фонд;

- *Управлението* на акумулираните финансови ресурси е свързано с разпределяне на събраните от осигурителни вноски средства по индивидуални сметки на осигурените лица и с инвестирането на разполагаемия капитал с цел запазване и увеличаване на реалната му стойност;

- *Разпределението* на финансовите средства се извършва при настъпването на осигурителния случай, като осигурените лица придобиват право на получаване на пенсии, чиито размер е функция на сумата на внесените от тях осигурителни вноски и реализирания инвестиционен доход, натрупани по личните им партиди.

От очертаните особености ясно проличава, че нормата на възвръщаемост на модела не се влияе от демографските фактори, а в голяма степен зависи от тенденциите в развитието на финансовите пазари.

На база изложеното имаме основание да посочим, че *целта при функционирането на пенсионните модели е осигуряване на средства за издръжка на осигурените лица през периода на пенсиониране*. Различията между тях произтичат от подхода при реализиране на тази цел. Именно тези различия намират отражение в отговора на въпроса: кой от пенсионните модели би допринесъл в най-голяма степен за оптимално реализиране на социалните и икономическите ефекти в системата на пенсионното осигуряване?

При разискване на този проблем изследователите прилагат като определящ критерий принципа на Парето²⁰. Той се отъждествява с т.нар. разпределителна ефективност, която в контекста на социално-икономическите отношения в пенсионното осигуряване предполага „подобряването на благосъстоянието на дадено осигурено лице да не води до влошаване на благосъстоянието на друго“. Съобразно този принцип, ефективният пенсионен модел трябва да отговаря и на изискването да осигурява такова разпределение на ресурсите, при което да е налице „равенство между сумата от осигурителни вноски и сумата от пенсионни плащания от и за осигуреното лице“²¹. Напълно подкрепяме възприемането на такава позиция предвид това, че в рамките на системата ще се осигури:

- пълно покритие на очакваните социални ефекти с разполагаемите икономически такива, гарантиращо финансова стабилност, която от своя страна е основна предпоставка за устойчивото развитие на системата като цяло, и фактор, допринасящ за повишаване на равнището на предоставяната осигурителна защита на нетрудоспособните лица;

- справедливо разпределение на акумулираните финансови средства, съобразно осигурителния принос на лицето, при участието му в осигуряването през трудовоактивния живот.

Във връзка с това, позовавайки се на характеристиките на двата основни пенсионни модела, W. Wiegard определя, че когато се говори за принципа на ефективност, става въпрос за *капиталопокривния модел*²². С противоположна позиция са R. Fenge²³ и M. Wrede²⁴. Те правят изследвания с цел да докажат, че е възможно проявление на ефективността и в разходопокривния модел. Така R. Fenge прилага стандартен модел на припокриващите се поколения от два периода и извежда твърдението, че при наличие на пропорционалност между сегашните стойности на вноските и обезщетенията се постига частична еквивалентност на сегашните стойности, която гарантира ефективност между поколенията, осигуряващи се по разходопокривния финансов модел. Използвайки за база посоченото твърдение, M. Wrede разширява изследването като разработва модела на припокриващите се поколения

²⁰ Вж. подр. **Breyer, J.** Redistribution and the Efficiency of the Pay-As-You – Go Pension System. Journal of Institutional and Theoretical Economics 150. 1994, 511–523; **Wiegard, W.** Der Grundsatz der Effizienz bei der Reform der Rentenversicherung. Regensburg, 2001, s. 7–17; Вж. **Fenge, R.** Pareto-efficiency of the Pay-as-you-go Pension System with Intergenerational Fairness. Finanzarchiv N. F, 1995. p. 357–363; **Wrede, M.** Pareto Efficiency of the Pay-as-you-go Pension System in a Three-Period-OLG Model, 1998, s. 6; **Homburg, St.** Efficiency of Unfunded Pension System, Journal of Institutional and Theoretical Economics 146. 1990, s. 641–647.

²¹ **Wiegard, W.** Der Grundsatz der Effizienz bei der Reform der Rentenversicherung. Regensburg, s. 7, s. 16–17.

²² Пак там.

²³ Вж. **Fenge, R.** Pareto-efficiency of the Pay-as-you-go Pension System with Intergenerational Fairness. Finanzarchiv N. F, 1995, p. 357–363.

²⁴ **Wrede, M.** Pareto Efficiency of the Pay-as-you-go Pension System in a Three-Period-OLG Model, 1998, s. 2–10.

в три периода. Лицата упражняват трудова дейност през първите два периода, а консумират и през трите. Въпросът, който възниква е по какъв начин ще бъдат дефинирани пенсионните плащания? Следвайки логиката на разпределителната ефективност, пенсията през третия период трябва да представлява сбор от осигурителните вноски, внесени от всяко осигурено лице през предходните два периода. Но за разлика от капиталопокривния модел, при разходопокривния модел трябва да се отчете не само зависимостта между осигурителните вноски и плащания, но и общественото задължение на дадено поколение спрямо предходните, съобразно съществуващото негласно „социалноосигурително споразумение”. Според М. Wrede парето-ефективност между поколенията в модел на припокриващите се поколения от три периода ще се постигне при комбинация между размерите на осигурителните вноски, пенсионните плащания и цената на обществения дълг, която да гарантира, че „увеличаването на ползата за едно поколение в максимална степен ще се извършва без изменения във вноските и обезщетенията на другите поколения, включени в разходопокривната система”²⁵. Но според нас този резултат трудно може да бъде реализиран в теоретичен аспект, а на практика е невъзможен, защото:

- разходопокривната система преразпределя между поколенията – при нея печели само първото поколение, което не участва във финансирането ѝ, но получава доходи;
- увеличаването на благосъстоянието на едно поколение е за сметка на друго – бъдещите поколения са натоварени с „осигурителна тежест“, произтичаща от натрупаните задължения по изплащане на „обещаните“ пенсии;
- на фона на задълбочаващата се негативна тенденция в демографската структура, ако „за настоящите трудовоактивни лица има вероятност нормата на възвръщаемост да е положителна величина, то за тези, които сега се раждат ще е отрицателна”²⁶.

Без да отричаме стремежа на цитираните автори да докажат, че е възможно проявлението на критерия по Парето в разходопокривния модел, не можем да се съгласим с изложените от тях тези. Според нас, по-скоро, изследването на ефективността в модела трябва да бъде обвързано с приносът му при реализиране на социалните ефекти от функционирането на пенсионноосигурителната системата. Той се отразява в неговата роля и значението му във финансовата организация на публичното пенсионно осигуряване, като посредством него се осигурява непрекъснатост в общественото възпроизводство чрез създаване на единство, обхват и стабилност на всички бъдещи пенсионери²⁷ и се гарантира определен размер на пенсиите на осигурените лица. Същевременно обаче трябва да подчертаем, че на съвременен етап, в контекста на задълбочаващия се процес на „стареене на населението”²⁸, изплащането на гарантирани пенсионни плащания налага увеличаване на осигурителната тежест върху настоящите трудовоактивни членове на общество. Това обаче би довело до по-ниска производителност на труда, редуциране на доходите, спад в потреблението и инвестициите или обобщено казано до отрицателен темп на прираст на икономическия растеж на страната. Алтернативна възможност на увеличаването на размера на осигурителните вноски е намаляване на равнището на предоставяната осигурителна защита и съответно изплащане на по-ниски размери на пенсиите. Но предприемането на подобни промени ще доведе до обедняване и социална изолация на нетрудоспособните лица.

Във връзка с изложеното дотук, без да пренебрегваме приноса на разходопокривния модел в реализирането на социалните ефекти на пенсионноосигурителната система, считаме, че на съвременен етап в условията на задълбочаващите се демографски диспропорции, проявлението на ефективността, разгледана в контекста на равнище пенсионни модели, т.е. от гледна точка на критерия на Парето, намира отражение във функционирането на капиталопокривния модел. Това извежда на преден план необходимостта от фокусиране на вниманието към развитие и разширяване на осигуряването, изградено на посочения принцип за финансова организация. В архитектурата на съвременните пенсионни системи то намира отражение в допълнителните форми на осигурителна защита. Тяхното предназначение е насочено към реализиране на две основни функции:

²⁵ Wrede, M. Pareto Efficiency of the Pay-as-you-go Pension System in a Three-Period-OLG Model, 1998, s. 6.

²⁶ Данева, И. Инвестиции на пенсионните фондове – проблеми и решения. Свищов, 2009, с. 19.

²⁷ Вж. подр. Гочев, Г., Б. Манов. Социално осигуряване. София, 2001, с. 168–169.

²⁸ Георгиев, Здр., Пл. Йорданов. Теория на социалното осигуряване. В. Търново, 2008, с. 129.

- социална функция, свързана с осигуряване на допълнителни доходи на осигурените лица при настъпване на рисковете инвалидност, старост и смърт с оглед повишаване на осигурителната защита, предоставяна в рамките на функциониращата пенсионноосигурителна система (в т.ч. гарантиране на коефициент на заместване на дохода от публичното пенсионно осигуряване – около 40 % и от допълнителните форми на осигуряване – 30–40%²⁹);

- икономическа функция, насочена към стимулиране на икономическия растеж на страната, посредством инвестирането на акумулираните ресурси на финансовите пазари.

Оптималното им изпълнение, от своя страна, зависи от начина на функциониране на „носителите на осигуряването”³⁰. Същевременно отчитайки и обстоятелството, че в отраслите на непроизводствената сфера „определянето, анализирането и оценяването на ефективността по правило стават в рамките на определена организационна единица”³¹, можем да дефинираме *последното равнище на ефективността в пенсионноосигурителната сфера, а именно нейното проявление в организациите, осъществяващи капиталопокривното пенсионно осигуряване*. То е конкретен аспект на изследване на категорията в областта, но предполагащ задълбочено и прецизно разискване, поради спецификата в същността и характерните черти на съществуващите организационни форми на натрупване на спестяванията за бъдеща пенсия³². Но въпреки различията, *основните акценти, засягащи ефективно им функциониране, като цяло са постигнатите резултати, степента на достижимост на поставените цели в процеса на осъществяване на дейността по капиталопокривното пенсионно осигуряване, от една страна и от друга страна, способността им да реализират своя потенциал (ресурсен, управленски, маркетингов) съобразно изискванията на пенсионноосигурителната сфера*.

В обобщение относно обособените равнища – ефективност на системата на пенсионното осигуряване, ефективност на пенсионните модели и ефективност на организационните форми на капиталопокривното пенсионно осигуряване, имаме основание да заключим, че те несъмнено се намират в причинно-следствена закономерност. Разграничените степени на ефективността, в зависимост от измеренията на проявлението ѝ съобразно спецификата на социално-икономическите отношения и процеси, възникващи по повод реализирането на пенсионноосигурителната дейност, се характеризират с взаимна обусловеност помежду си, както ѝ с различия и особености, подлежащи на проучване от страна на специалистите в тази област.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Апостолов, Е., С. Паунов.** Икономика и ефективност на здравеопазването. София, 1984. // **Apostolov, E., S. Paunov.** Ikonomika i efektivnost na zdraveopazvaneto. Sofiya, 1984.
2. **Атанасов, Б., К. Кирова, З. Ковачев и др.** Социална и икономическа ефективност в непроизводствената сфера. София, 1988. // **Atanasov, B., K. Kirova, Z. Kovachev i dr.** Sotsialna i ikonomicheska efektivnost v neproizvodstvenata sfera. Sofiya, 1988.
3. **Балканска И., И. Белева и др.** Икономическа енциклопедия. София, 2005. // **Balkanska I., I. Beleva i dr.** Ikonomicheska entsiklopediya. Sofiya, 2005.
4. **Великов, Н., З. Ковачев, Д. Кинов и др.** Теоретико-методологически проблеми на ефективността, икономическия подход и икономическия механизъм в извънпроизводствената сфера и анализ на резултатите от произведения експеримент: Изследване. София, 1983. // **Velikov, N., Z. Kovachev, D. Kinov i dr.** Teoretiko-metodologicheski problemi na efektivnostta, ikonomicheskiya podhod i ikonomicheskiya mehanizam v izvanproizvodstvenata sfera i analiz na rezultatite ot proizvedeniya eksperiment. Izsledvane. Sofiya, 1983.
5. **Георгиев, Здр., Пл. Йорданов.** Теория на социалното осигуряване. В. Търново, 2008. // **Georgiev, Zdr., Pl. Yordanov.** Teoriya na sotsialnoto osiguryavane. V. Tarnovo, 2008.

²⁹ Вж. подр. **Павлов, Н., Пл. Йорданов, С. Пантелеева, Т. Илиева.** Предизвикателства пред конвергенцията на българската пенсионна система в ЕС. Свищов, 2008. с. 43.

³⁰ **Георгиев, Здр., Пл. Йорданов.** Теория на социалното осигуряване. В. Търново, 2008, с. 122.

³¹ **Великов, Н., З. Ковачев, Д. Кинов и др.** Теоретико-методологически проблеми на ефективността, икономическия подход и икономическия механизъм в извънпроизводствената сфера и анализ на резултатите от произведения експеримент: Изследване. София, 1983, с. 28.

³² Вж. подр. **Христосков, Й.** Осигурителни пазари и осигурителни продукти. София, 2010, с. 75–78.

6. **Гочев, Г., Б. Манов.** Социално осигуряване. София, 2001. // **Gochev, G., B. Manov.** Sotsialno osiguryavane. Sofiya, 2001.
7. **Данева, И.** Инвестиции на пенсионните фондове. Свищов, 2009. // **Daneva, I.** Investitsii na pensionnite fondove. Svishtov, 2009.
8. **Данева, И.** Финанси на осигурителните дружества. София, 2014. // **Daneva, I.** Finansii na osiguritelnite druzhestva. Sofiya, 2014.
9. **Димитров, С.** Развитие на капиталовите пенсионни фондове. София, 2010. // **Dimitrov, S.** Razvitie na kapitalovite pensionni fondove. Sofiya, 2010 g.
10. **Павлов, Н.** Либерализация на социалното осигуряване. В. Търново, 2007. // **Pavlov, N.** Liberalizatsiya na sotsialното osiguryavane. V. Tarnovo, 2007.
11. **Павлов, Н., Пл. Йорданов, С. Пантелеева и Т. Илиева.** Предизвикателства пред конвергенцията на българската пенсионна система в ЕС. Свищов, 2008. // **Pavlov, N., Pl. Yordanov, S. Panteleeva i T. Ilieva.** Predizvikatelstva pred konvergentsiyata na balgarskata pensionna sistema v ES. Svishtov, 2008.
12. **Салчев, П., Л. Георгиева.** Принципи и практики в здравното и пенсионното осигуряване. София, 2008. // **Salchev, P., L. Georgieva.** Printsipi i praktiki v zdravnoto i pensionното osiguryavane. Sofiya, 2008.
13. **Христосков, Й.** Реформите в социалното осигуряване: предизвикателства и решения. София, 2010. // **Hristoskov, Y.** Reformite v sotsialното osiguryavane: predizvikatelstva i resheniya. Sofiya, 2010.
14. **Христосков, Й.** Осигурителни пазари и осигурителни продукти. София, 2010. // **Hristoskov, Y.** Osiguritelni pazari i osiguritelni produkti. Sofiya, 2010.
15. **Borsh-Supan, A.** Rentabilitatsvergleiche in Umlage- und Kapitaldeckungsverfahren: Konzerte; empirische Ergebnisse; sozialpolitische Konsequenzen. Mannheim, 2000.
16. **Breuer, F.** Kapitaldeckungs- versus Umlageverfahren, Perspektiven der Wirtschaftspolitik. 2000.
17. **Fenge, R.** Pareto-efficiency of the Pay-as-you-go Pension System with Intergenerational Fairness. Finanzarchiv N.F, 1995.
18. **Mulligan, Casey B. and Xavier Sala-i-Martin.** "Social Security in Theory and Practice (II): Efficiency Theories, Narrative Theories, and Implications for Reform" 1999.
19. **Wiegand, W.** Der Grundsatz der Effizienz bei der Reform der Rentenversicherung. Regensburg, 2001.
20. **Wrede, M.** Pareto Efficiency of the Pay-as-you-go Pension System in a Three-Period-OLG Model, 1998.